

УДК: 316.334.4:303
Примљено: 20. јануара 2010.
Прихваћено: 04. марта 2011.
Прегледни рад

Српска политичка мисао
број 1/2011.
год. 18. vol. 31.
стр. 347-366.

Зоран С. Николић

*Филозофски факултет - Пале,
Универзитет у Источном Сарајеву*

НЕКЕ ОСОБЕНОСТИ МЕТОДОЛОГИЈЕ, МЕТОДА И ИСТРАЖИВАЊА СОЦИОЛОГИЈЕ ПРАВА

Сажетак

Мада метод социологије права није оригиналан, он се неизоставно мора прилагодити особеностима садржине њеног предмета. Проблеми метода социологије права се могу поделити у две групе: а) важност и сложеност правног подручја за живот друштва захтевају и виши степен развијености метода који би био у стању да што поузданије одговори задацима који исходе из нормативног, б) модерна настојања транспоновања социологије права у примењену науку подразумевају и снажење сазнајних могућности њеног метода. Криза социологије у научно-сазнајном погледу је у великој мери узрокована кризом њене методологије. Мало је емпиријских изучавања примарних и секундарних појава права. Разлози су друштвене, кадровске и методолошке природе. Мноштво правних, политичких, економских и друштвених дисперзија на ширем друштвеном плану условљавају посебност приступа у изучавању појава права. То би требао бити увод у обухватност сазнања до којих долази ова али и друге науке, а која би социологија права сажимала у сопствени научни систем. Са друге стране, може се десити да се националне социологије права затворе у своја дворишта и да узрокују стварање низа засебних националних социологија права. У већини земаља које се озбиљно баве овом граном социологије, већ неколико деценија се настоји изградити интердисциплинарна или мултидисциплинарна социологија права. Овде није реч о посебном приступу већ о намери да ова грана социологије добије такав научни карактер који би полазио од основног обележја метода социоло-

гије – глобалности у приступу проучавања конкретног предмета. Данас су све интензивнији покушаји да се нађе начин преображаја социологије права у изразито примењену науку. Тако фундирана социологија би имала значајан ангажман нарочито у неким областима права попут купопродајних уговора, појава криминала и насиља, породичног права као и у погледу помоћи законодавцима и судијама.

Кључне речи: методологија, метод, социологија права, емпиријско истраживање, научни принципи, сазнајни циљеви

ДВЕ ГРУПЕ ПРОБЛЕМА МЕТОДА СОЦИОЛОГИЈЕ ПРАВА

Особености социологије права и њеног предметног подручја требали би условити и посебности метода који у истраживањима појава права користи ова грана социологије. Али, овде аналогiji нема места. Пре би се могло рећи да метод социологије права није оригиналан. Као део матичног система теоријске социологије она је објективно преузела њену методологију, ослањајући се на универзалне научне принципе и логичко-сазнајна правила. Методски поступак у истраживању је такође стандардног карактера. Откуда онда ова тема? Постоји ли разлог за њу? Наравно. Генерална процена може да из свог видокруга испусти низ важних посебних и појединачних детаља. Са методом социологије права баш је такав случај.

Проблеме метода који се у новијој правној социологији јављају можемо поделити у две групе: а) важност и сложеност правног подручја за живот друштва од времена настанка ове дисциплине континуирано захтевају виши степен развијености метода који би био у могућности да што ваљаније и поузданије одговори задацима који исходе из нормативног, б) модерна настојања транспонованја социологије права у примењену грану социологије условљавају и снажење сазнајних могућности њеног метода.

Конвенционална методологија социолошке науке није успела да се за све време њеног постојања докаже као нарочито успешна у егзактном проучавању друштва и свеколиких друштвених појава. Њена објашњења су махом или исувише широка, уопштена а тиме и мањкаво поуздана или су преуска па из сазнајног видокруга испуштају доста друштвених чињеница. Предвиђања у социологији је ионако мало и ретко које је успело да правилно одреди токове дешавања, догађања. Социологији је, истини за вољу,

промакло прилично појава у новијој историји које је објективно морала да уочи и представи јавности. У овом погледу оправдање се једино може пронаћи у њеној оријентисаности да службује истинским носиоцима моћи у друштву који нису увек ради да научна истина угледа светло дана и да као таква буде доступна јавности. То јесте проблем са којим се хрве социологија још од оног времена када се конституисала као засебна наука. Али, то је и пут који је махом трасирала, етаблирајући се као тзв. *друштвено ангажована наука* која је више служила потребама субјеката моћи неголи друштва у целисти. Социолошки закони, као индикативни ставови о искуственом, својим општим карактером стварали су исто такву матрицу објашњењу и предвиђању. Посебне социологије које су се специјализовале за изучавање посебних области друштвене стварности, формулисале су и мање опште законе. Али они су често у намери да буду што прецизнији и усредсређенији на што уже и конкретније, губили спознају оне суштинске нити појаве која је уистину чини таквом каква она јесте. Да се социологија не би свела на искључиво описну науку неизоставно мора развијати сопствену методологију. Ове тешкоће су и инспирисале оне социологе који су од задњих деценија прошлог века упозоравали на кризу ове науке. Дакле, криза социологије у научно-сазнајном погледу потиче од кризе њене методологије и поверења у способност поузданог откривања истине о предмету. (Ж. Карбоније, 1992: 203.) Изучавање примарних и секундарних појава права и поврх свега комплексних и динамичних интеракција ових са осталим појавама у друштву, изискује од социолога и методичара континуиран рад на усавршавању метода, поступака и стратегија. *Критички рационализам* као парадигматско опредељење методологије при проучавању појава права, исходи из суштинских особености ове сфере као њених функционалних интеракција са осталим областима друштвене стварности. (А. Новаковић, 2008: 35-51) Критичко мишљење несумњиво конструише елементарне претпоставке критичке свести, тј. развијање интересовања за проблематику персоналне и друштвене еманципације. (Пешић, 2007: 9) То је когнитивна референца изграђивања партиципативних модела понашања. Уређено друштво без ових субјективних и институционалних матрица није у стању одржавати функционалну етаблираност дозвољеног или бар пожељног у чињењу, наспрам оног делања које изискује санкциозно дејство државног апарата који располаже овим монополом.

Мало је емпиријских истраживања ових подручја. Постоје и објективни разлози зашто је тако а који се не тичу метода. Међутим, без њих нећемо сазнати пуну истину о стварносним дру-

штвеним, културним и антрополошким коренима права, о корелацијама и каузалности правних и других друштвених појава. Тако остајемо ускраћени за сазнање како, зашто и где се то правда губи у правној норми, а због чега правна норма, таква каква је, често залута у простору друштвене стварности. Злоупотреба права није непознаница и обичној перцепцији. Дескрипција девијантности правне сфере нашла је места у социолошким радовима независно на све тешкоће које прате ову врсту изучавања. Али, како превентивно деловати? Одговор на ово питање захтева са једне стране потпунију изграђеност метода, а са друге, интердисциплинарни и мултидисциплинарни приступ. Ова потреба није никаква помодна тенденција у савременој друштвеној науци. Напротив. Ако се до нечега као релевантног, чврстог и стабилног закључка дошло у систему друштвених наука онда је то овај. Желимо ли праву научну истину о предмету који се налази у сталном кретању, онда морамо изаћи из скучене чауре једне науке. Опажај и уопште свесност о предмету и мноштву његових аспеката, сасвим су извеснији уколико се разматрају са становишта више наука. Да би могла да успешно партиципира у овим истраживањима социологија права мора развијати сазнајне способности свог метода. Прилагођавање конвенционалне социолошке методологије непосредном предмету изучавања издваја се као настојање ове науке од њеног зачетка на социолошком хоризонту. Поред тога, значајност правне сфере за наш свакодневни живот као и дефинисања стратегије развоја у будућности, усмерава истраживача на иновативност. Нема социологија само потребу адаптације метода предмету, мада је она неспорна. Њена је обавеза да смишља нове начине и технике проучавања, посебно у овако осетљивој области. То и јесте у делокругу задатака методологије.

Да ли се излаз може пронаћи у оним парадигмама које предлажу али и практикују одступање од конвенционалних стандарда социолошке методологије? Феноменолошки приступ, Гофманова драматургија, симболички интеракционизам, етнометодологија, мултидисциплинарност Мишела де Серта, Мишела Мафезолија, структурација Ентони Гиденса или радикална рефлексивност Пјера Бурдијеа, можда могу надоместити недостатке које одвећ испољава институционализована социолошка методологија. Феноменологија настоји да кроз анализу значења и смисла активности актера као конститутивном елементу друштвене стварности, успостави полазну степеницу ка анализирању реалности друштвеног живота. Истовремено, знања о друштвеном аспектима човека као и виталних сфера његове стварности подразумевају истраживање

просторно-временске димензије актера, телесности, релација свесности и рационалности. (Turner, 1996: 264) Однос субјективности и интерсубјективност, од кога полази феноменологија, се у методолошком смислу може пренети и на нормативно правно поље. Тим пре што је право сложена рефлексивна али и модел заједничког живота људи и група у организованом друштву. Поред тога, гледишта феноменолошке социологије о релацијама субјективности и интерсубјективности у стању су пружити знања о учешћу човека и заједнице у пројектовању нормативног као и о унутрашњим димензијама актера која су имплементирана у правни поредак. "Сасвим је јасно да се у том смислу иза појма интерсубјективности крије појам субјективности. Штавише, треба рећи да појам интерсубјективности постаје разумљив тек када се размотри коју улогу у феноменолошкој филозофији играју појмови субјективности и субјекта." (Гадамер, 2005: 127)

Етимологија нас упућује да субјект лежи у основи нечега (*hypokeimenon* – gr). Човек као актер стварности је нормативно устројио друштво и свој друштвени живот. Зар се у одговорима на многобројна и сложена питања права не треба обратити човеку, његовим потребама, интересима, мотивима чињења и/или нечињења. Поштовања и непоштовања императивних модела понашања – конкретно, његових творевина. Симболички интеракционизам као и етнометодологија инсистирају на перспективи људи у конструисању а сходно томе, и тумачењу *крхких структура друштвеног поретка*. Функционални оквири понашања исходе из унутрашњих стања и стремљења. Зато их треба открити, описати и разумети, пре него предвидети и измерити. (Adler and Adler, 1980: 20) Поредак постоји таквим какав уистину јесте јер га актери својим интеракцијама конституишу и дају му посебно значење у друштвеном контексту. Због тога је на делатним актерима да тумаче смисао, намере и мотиве које одашиљају али и примају из окружења. Етнометодолошку перспективу не би смели занемарити код изучавања одређених појава права. Баш због њиховог става да правила, независно на детаљност и конкретност, не условљавају понашања човека. (Boden, 1990: 187) Различитост гледишта није само лична карта социолошког метода него и потреба да се синтетизују различити аспекти како појаве која се истражује тако и углова њеног посматрања и анализирања. Уколико се оспорава нормативна улога правних правила, било би корисно доћи до спознаје на чему се граде овакви ставови. Серто и Мафезоли доказују да је мултидисциплинарност методолошка претпоставка открића кључних својстава сваке сфере друштва. Мафезолијево упућивање истраживача

на искуствено поимање *веродостојности* истовремено је и његова опомена да социологија може рачунати само са приближним сазнањем. (Maffesoli, 1985: 198) Живот друштва је попут набујале реке која надилази своје корито и разлива се тамо где је очекујемо али и где је нисмо ни наслућивали. У овом домену однос права и правде када правило не мора у емпиријском кореспондирати са легитимним, може се бар делом ослонити и на овај методолошки приступ. Право формулише обрасце понашања. Појединци и групе играју улоге на преузет начин и баратају утисцима које у формализованим интеракцијама остављају на учеснике-партнере или на публику. Минијатурне секвенце свакодневице на друштвеној позорници илуструју квалитативну садржину међуљудских комуникабилних и функционалних односа који су институционално утемељени. Сваку друштвену структуру, па према томе и у области права, могуће је истражити кроз анализу структуре друштвених односа у конкретном времену и простору. Кроз свакодневне људске праксе одвија се вишеслојан и сталан међуутицај делања и структура. (Giddens, 1976: 87) Правни живот је баш жива супстанца. Људске потребе и интереси за животом у уређеном друштву породили су право и конструисали правни поредак. А њега је немогуће спознати без сазнања виталних веза човека, друштва и њихових творевина. Том путањом се креће и Пјер Бурдије. Изучавање најразличитијих друштвених пракси, начин је да се дешифрују многобројни, наизгед затворени социјални кодови. Али, да би се ваљано одговорило овом науму методски се морају превазићи оквири перцепције једне науке. (Bourdieu, 1987: 55) Методски синтетички приступ и почива на овој оријентацији.

Друга група проблема потиче од намере да се у складу са важношћу права за целокупно друштво и живот у њему, социологија права транспонује у изразито примењену науку. Да ли је то могуће и какве су импликације на њен метод? Идеје да ова наука добије примењени карактер те да своја сазнања аплицира у правном животу, постављају значајне захтеве пред социолошки метод. Усавршавање постојећих техника истраживања и стварање нових које ће бити у стању да одговоре овим изазовима. Социологија права не сме да дозволи даљу сопствену атомизацију која би била извршена према гранама правне науке. Али, полазећи од области права као и групе централних појава у овој сфери она мора изграђивати специјализоване методе које ће сваку област и групу појава обрађивати на начин који је претпоставка високог степена поузданости добијених резултата. Само тако је могућ преображај социологије права у примењену науку.

МЕТОДИ, НАУЧНИ ПРИНЦИПИ И ЦИЉЕВИ САЗНАЊА СОЦИОЛОГИЈЕ ПРАВА

У истраживањима правних реалитета у друштвеном контексту, социологија права већ свикнуто практикује конвенционалне квалитативне и квантитативне методе. У основи, њих можемо категорисати према садржини непосредног предмета истраживања. На тај начин разликујемо оне технике које се усредсређују на проучавање докумената и технике које су усмерене на изучавање правних чињеница. (Карбоније: 203) Која документа социолози користе у проучавању појава права? Свакако да су то разноврсна правна документа али се у ову сврху користе и неправни извори, анализира се судска пракса, записи које бележе медији и сл.

Истраживање докумената са становишта социологије права мора се руководити методолошким правилом да овој анализи припадају само она документа која су или непосредно правна или су на директан, односно, индиректан начин повезани са правним појавама. И једни и други документи могу имати формалну али и неформалну природу и крећу се од званичних пресуда, правних аката, досијеа полиције па све до незваничних белешки, извода из личних дневника и тд. У сваком случају, циљ овог поступка је утврђивање, опис и формулација постојећих корелација, каузалности и детерминистичких структура истраживаних појава права у односу са и према другим појавама које не морају бити правне.

Социолог мора реконструисати изучавани правни документ. (Карбоније: 218) Њега занима манифестација појаве права а не примена правног правила. Руководећи се методолошким принципима социолошке науке и полазећи од глобалног социолошког приступа, он ће појаве права разматрати у ширем друштвеном контексту. У том погледу обавеза социолога је да истражује сложене и у различитој мери променљиве интеракције правних и осталих друштвених појава. Правилно уочавајући суштину ових релација он развија методолошко-епистемолошке претпоставке ваљаног поимања суштине правне појаве коју изучава.

”Правни документ мора бити читан очима социолога права, а не догматског правника... Ова врста дијахронијске анализе се нарочито препоручује за појаве породичног права: историјска демографија је тако извршила реконструкцију породице, придружујући крштеницу и умрлицу акту склапања брака оснивача породице; слично, историчари права наново трасирају кривуљу наслеђства једног домаћинства, затим једног породичног стабла кроз серију брачних уговора и кроз спискове умрлих.” (Карбиније: 218)

Сваки правни документ не мора бити израз ни индикатор друштвене стварности у којој је настао. Као искључиво правни документ он је може и сасвим погрешно изражавати. Акт који утврђује правила демократске утакмице може само формално постојати у изразито недемократском поретку. То је још један од разлога да се изучавана појава права анализује у друштвеном – културном, политичком, економском контексту. (Николић, 2008: 36)

Анализа судске праксе представља посебно значајно истраживачко подручје социологије права. Овде је реч о квалитативној анализи судских одлука као и оних правних и изванправних чињеница које су до њих довеле. Одређене мањкавости ових истраживања могу потицати од раскола између правних докумената који говоре једним језиком о спору и стварног спора, тј. спора који је вођен. Званични документи о спору не могу забележити низ детаља који имају социолошки, психолошки или културолошки значај и значење и као такви би били драгоцени подаци истраживачу. Овај проблем се може избећи уколико истраживач присуствује судском спору и сам бележи чињенице од значаја за будућу анализу.^{*1)} Проучавањем докумената из судске праксе стичу се сазнања о социјалној патологији, врстама конфликта и њиховим коренима као и начинима на који правна регулатива може деловати ефикасно у погледу санкционисања али и превенције код ових врста друштвених појава.

Друга група метода у прикупљању искуственог материјала махом се ослања на анкету и интервју, у зависности шта нас преваходно занима. Спољна обележја појаве или мотиви, интереси, вољни аспекти актера у чињењу.

На које се научне принципе ослања ова грана социологије. Темелј сваког научног сазнања и предуслов открића научне истине су универзални принципи науке (основна начела, идеалне норме, методолошки постулати). Већ је позитивизам као теоријско-методолошки приступ под чијом капом се установљава социологија као засебна друштвена наука, истакао захтев да се нова наука има придржавати универзалних принципа научног сазнања при истраживању друштвене стварности, по узору на развијене природне науке. (Николић, 2010: 20) *Објективност, систематичност, поузданост, прецизност и развојност* су универзални конститутивни принципи научног сазнања. Тежи ли да закључци које формира имају научни карактер онда социологија права мора постулирати истраживања на овим принципима.

1) Овај поступак више не припада анализи докумената већ методу посматрања.

Које циљеве сазнања социологија права поставља пред себе? Сазнајни циљеви социолошких истраживања могу бити дескрипција (опис), класификација, објашњење (експликација), разумевање и предвиђање. Циљ научног истраживања јесте сазнање појаве. Зато и говоримо о циљевима научног сазнања. Социологија права етаблира истраживања на матрици комплементарности предмета, метода и циљева сазнања. Ово сазнање се излаже у облику истинитих или вероватних (пробабилистичких) судова. Методи социологије права припадају стандардном корпусу методологије социолошких истраживања. У њиховом одабиру она није оригинална. Али, својства предмета проучавања условљавају да се методе, технике, средства и поступци проучавања прилагоде садржини конкретног предмета.

СОЦИОЛОГИЈА ПРАВА И ПОЈАВЕ ПРАВА

Значај појава права за функционисање и развој сваког друштва и државе условљава и значај оних наука које се посвећују њиховом изучавању. Социологија права је само једна од њих. Мада млада дисциплина, она је за релативно кратко време била под утицајима разних струјања у социологији: од диркемовских, веберовских, марксистичких, структуралистичких, функционалистичких и неофункционалистичких. Ови утицаји трају и данас, а преовладавају они који су доминантни у конкретној средини. И у овом погледу социологија права дели судбину осталих социолошких грана. Она је у већини земаља заступљена као наставни предмет и то махом на правним факултетима. Истраживања из области социологије права су такође присутна у научној пракси, али се баш на том подручју јављају главни проблеми и недоумице ове науке. Општа је оцена да је непосредних истраживања појава права недовољно и да се на том плану морају обезбедити потребни услови: друштвени, кадровски и методолошки.

Правни пореци су већином особени у различитим државним организацијама. Политичко устројство друштва, економија, култура, чине глобална друштва посебним у односу на друга. Ове дисперзије захтевају посебност приступа у изучавању појава права. Са једне стране, то би требао бити увод у ширину и обухватност сазнања до којих долази социологија права и које би сажимала у сопствени сазнајни систем, као основна наука. Са друге стране, могућа је и супротна појава. Затварање националних социологија права у своја дворишта и, практично, стварање низа засебних на-

ционалних социологија права. У већини земаља које се озбиљно баве овом граном социологије већ неколико деценија се настоји изградити интердисциплинарна или мултидисциплинарна социологија права. Дакле, не ради се само о приступу него и о намери да ова посебна социологија добије такав научни карактер. Сложаност предмета је основни разлог овим покушајима. То никако не значи да више не бисмо имали посла са социолошком дисциплином. Разматрати један проблем са различитих аспеката само снажи вредност сазнајних резултата а, истовремено, то упућује и на поштовање основног својства социолошког метода – глобалност у приступу.

Данас су све интензивнији покушаји да се пронађе начин преображаја социологије права у изразито примењену науку. Али, питање је каквом апаратуром социологија уопште располаже и да ли се она може у толикој мери унапредовати како би била у стању да опслужује једну социолошку грану као примењену науку. (Николић, 2008: 68) То би сигурно био подстрек и осталим посебним социологијама да теже истом циљу. Досадашње искуство учи да је социологија ипак далеко од тог наума. То не значи да се у неким доменима права и правног живота не могу користити социолошка сазнања. Са друге стране, код ове проблематике стоје и остали проблеми. Они јесу разноврсни али сви потичу од заинтересованости неког или неких носилаца моћи у друштву за истинском применом знања до којих долази свака наука. Напросто, не одговара увек неким субјектима који одлучују о смеровима кретања друштва, да истина угледа светло дана и да постане јавна ствар.

Размислилажења међу социолозима тичу се и њиховог опредељења за емпиријску или теоријску социологију права. Ова спорења немају никакву потпору. Без емпиријских истраживања нема ни стварне теоријске науке. Истраживања могу имати теоријски, емпиријски или комбиновани тј. теоријско-емпиријски карактер. Међутим, и свако истраживање научно верификованог теоријског знања је истраживање већ методолошки обрађене емпирије које се систематизовало као теоријско сазнање. (Милић, 1965: 282) У овом разилажењу ипак се хоће разјаснити да ли социологија права треба да се развија као теоријска наука или као примењена грана социологије. То што наука има теоријски карактер не значи да не може своје сазнање аплицирати у реалном друштвеном животу.

ИСКУСТВЕНА ИСТРАЖИВА- ЊА СОЦИОЛОГИЈЕ ПРАВА

Искуствена истраживања у овој науци зависе од методолошке развијености, специфичности предметног подручја и заинтересованости друштва за апликацијом сазнања до којих долази социологија права. Метод социологије права је, заправо, метод теоријске социологије прилагођен својствима предмета тј. појава права. Изучавања сложене правне проблематике у друштвеном контексту подразумева ослањање на социолошки метод. Класични нормативни метод је, сходно предмету, устукнуо пред социолошким. Разматрање било које појаве права у некаквом односу са другим врстама друштвених појава, подразумева глобални социолошки приступ. А он је легитимација социолошког метода. Ове чињенице нас упућују и на закључак о карактеру правне социологије. Она је социолошка а не правна дисциплина.

Ова истраживања би била корисна не само правној области него целокупном друштву. Објективно, социологији права и недостају емпиријска истраживања. Разлог томе не лежи само у финансијама. Без обзира што се ради о нормираној области друштвене стварности постоји низ тешкоћа које спутавају ваљано проучавање искуственог. Обученост социолога и методолошке немогућности, само су део тих тешкоћа. Унутрашња својства легислативе, егzekутиве и рада правосудних органа нису увек у пуној мери доступни очима јавности. Тиме ни перцепцији истраживача. Отуда доста девијантних појава у овој сфери не доспева до њега. Њих је могуће констатовати али врло тешко и реално истражити. Сматра се да би социологија права требала да се најпре посвети емпиријском истраживању појава криминала и санкција, правног аспекта породице и димензија јавног права. И ово поље је за истраживача пуно проблема. На пример, колико се појава криминала службено не евидентира, колики је број случајева насиља у породици које се никада не пријави. И како их онда истражити? Поље стварања, примене и заштите права садржи нове потешкоће у погледу валидног искуственог истраживања.

Интересантна су размишљања Ж. Карбонијеа. Он сматра да социологија права треба постати примењена наука у делу правног подручја. Ова грана социологије може имати активну практичну улогу у помоћи прављења и функционисања уговора. У поступку приватног утврђивања правних интерперсоналних односа, социологија права може пружити несумљиву помоћ. То се посебно односи на формулисање купопродајног уговора. Откривање жеља,

мотива и интереса страна у уговору доприноси његовој ваљаној изради. Комплементарност сазнања социологије и правне психологије намеће се као нужност у овом погледу. Слично се може закључити и за друге врсте приватних правних уговора. Социологија права и правна психологија могу имати значајну улогу у обезбеђивању услова правилног и успешног функционисања уговора. Након његовог формулисања нека од уговорних страна може га непоштовати, долазити у конфликт са супротном страном и сл. Ова криза функционисања уговора могла би бити предупређена или лечена. Две комплементарне науке би требале дати одговоре на питања узрока нефункционисања уговора као и начина решавања ове кризе. Слична улога социологије права се очекује и у погледу помоћи судијама као и законодавцима.

Правна социологија врши истраживање *докумената* који могу бити правни или неправни, могу се тицати судске праксе или су садржани у новинским чланцима и сл. Поред тога, она се бави проучавањем и *искусствених чињеница* које, попут претходног случаја, могу бити правне или неправне али се налазе у некој врсти релације са појавама права. Истраживање докумената и чињеница подразумева и употребу различитих метода. Међутим, то не значи да се ови типови истраживања потпуно разликују. Не, она се преплићу. Социолог се може одлучити на проучавање правних докумената. У њима ће затећи мноштво ускладиштених правних чињеница. И обратно. Искусствене чињенице које потичу из света права почивају на неким документима или ће их као такве условити.

Предмет социологије права је такав да он сасвим омогућава примену резултата истраживања у практичном животу друштва. Комплексне интеракције појава права и осталих врста друштвених појава добрим делом дескриптују стање једног друштва. Ваљано организовано и спроведено истраживање пружиће одговоре на питања како унапредовати квалитет друштвене стварности. У оном делу који се непосредно прожима са правом. Друштво се може суочавати са многим, озбиљним проблемима, независно на чињеницу добро осмишљеног нормативног система. Материјална примена права понекад прилично заостаје за квалитетом законских решења. Разлози за тако нешто се налазе у неким друштвеним фатумима који врше утицај и на правни живот. Открити где је, од чега и зашто је друштво болесно, први је али и значајан корак до његовог оздрављења. Наравно, да мора постојати не само заинтересованост него и објективна могућност за позивање у помоћ науке при решавању друштвених проблема.

ПОМОЋ ПРАВНЕ СОЦИОЛОГИЈЕ У ПОСТУПКУ ПРАВНЕ ОДЛУКЕ

У свакој од ових области актери доносе некакве одлуке: какве законе изградити, коју судску одлуку донети, какав уговор сачинити. У том смислу постоје схватања да се ова наука мора развијати у правцу науке о одлучивању у пословима права. На тај начин би се социологија права придружила интердисциплинарним студијама које интегрису сазнања математике, информатике, социологије и психологије.

Судска пресуда је заправо одлука судије или судског већа нпр. о једном правном питању. Она се формира на темељу правних норми које уређују ону област друштвеног живота на коју се односи спор. Међутим, правне норме нису у стању да покрију сваки сегмент друштвене стварности. Законодавац не може предвидети сваку друштвену ситуацију у којој се човек може наћи. Тако је судији остављено да слободним уверењем, проценом утврди чињенично стање и донесе праведну пресуду. Дакле, једну врсту одлуке. У зависности од врсте спора, више или мање значајну за актере. У неким околностима такве одлуке су од изузетне важности за субјекте спорења. Тиме расте одговорност судије. Одлука коју доноси мора имати потпору у закону. Али, констатовали смо: ни најбољи закони не могу предвидети све могуће животне ситуације. Пред судијом је двоструки задатак: а) утврдити чињенично стање, б) применити право на утврђено чињенично стање.

На судском спору се може јавити много сведока са различитим исказима. Које веровати? Како склопити мозаик тачних исказа и доћи до истине. Искуство и ниво интелигенције засигурно помажу судији да се ваљано одлучи. Међутим, интенције науке која би се бавила начином и техникама доношења исправних одлука (са становишта субјекта одлуке) је таква да обезбеди оптимални амбијент одлучивања. Социологија права би тако постала примењена научна дисциплина.

Законодавство се суочава са другим проблемима. Како правним правилима уредити друштвени живот? Да ли поћи од искуства развијених земаља, неког узора у свету или се руководити традиционалним наслеђем? За добре законе не постоји некакав универзални образац. Да је тако, највећи број држава данас у свету живео би у сличним условима. А није тако. На законодавцу је одлука. Од којих параметара поћи. То већ зависи од земље до земље. Доста је различитих критеријума који треба да учествују у овој одлуци. Како се одлучити за њих? И у овом погледу наука би требала да пруж

жи кључне одговоре. У основи, она би морала да помогне у доношењу две врсте одлука: а) како одабрати параметре који указују на спецификум друштвеног амбијента коме погодује конкретан тип закона, б) како формулисати законе који ће оптимално одговорати друштву.

ФУНКЦИЈЕ СОЦИОЛОГИЈЕ ПРАВА КОД ПОСТУПКА УГОВАРАЊА

Уговарање одређених правних послова не захтева познавање права од стране уговарача. Два лица могу руковањем потврдити усмени договор о коришћењу земљишта у одређеном периоду и по договореној цени. За овај посао не морају ангажовати правника нити се потрудити да се испоштује правна процедура. Они ће се ослонити на међусобно поверење. И ту углавном настају проблеми. Животна пракса познаје и многе друге проблеме у вези купо-продајних и осталих врста уговора. Чак и оним случајевима када се сачине на начин који то закон предвиђа. Чули смо или прочитали у штампи да је лице два или више пута продало исти стан, краден ауто и сл.

Дакле, код ове врсте правних послова потребно је бити нарочито обазрив. И то вишеструко. Законодавац би морао што поузданије да регулише ову сферу правног живота водећи рачуна посебно о две димензије уговарања: а) израда уговора, б) функционисање уговора. Социологија права би у том погледу могла да пружи драгоцене информације које ће се налазити у непосредној функцији ових послова.

КАКО ПОМОЋИ ПРИ ФОРМУЛИСАЊУ УГОВОРА?

Како сам нагласио, уговори се покаткад закључују између актера мимо правних правила и процедура. У различитим срединама ова појава је и различито заступљена. Она свакако може узроковати непријатним последицама углавном по једну уговорну страну, мада није искључено да ни једна уговорна страна наступањем одређених прилика не буде задовољна и да се осећа оштећеном. Свака врста уговорног односа може бити предмет социологије права. У зависности о којој се врсти уговора ради и истраживања ће имати различит карактер. Оно што се запажа као неопходно јесте: а) изучавање динамичних и сложених интеракција правних

и осталих врста друштвених појава, б) мотива актера при закључивању уговора, в) интереса у уговорном односу и начина њихове правне заштите, г) квалитета законодавства, његових примарних особина и утицаја на формирање мотива уговарача, д) избора сауговарача, начина, критеријума и поступака. Ово би били основни правци изучавања правне социологије који би требали обезбедити прикупљање искуствене грађе као темеља формулисања научних закључака у функцији помоћи при прављењу уговора. То не значи да ће уговарачи бити у обавези или да ће им уопште пасти на памет да консултују знања ове и других наука. Али, уколико би се ова област у потпуности институционализовала правним нормама, тада би се сав посао уговарања пренео на правосудне органе. Тиме би се створили услови инкорпорирања научних знања у послове уговарања, и то у сваком његовом домену. Од мотива па до правног предупредивања нежељених дејстава уговора.

Подручје на коме би социологија права могла дати свој допринос развоју правног система и друштва уопште односи се на ваљано функционисање уговора. На законодавцу је да у овом домену тако уреди уговорне односе како уговори не би изазивали несаницу код уговорних страна. Али, задатак социологије је да пружи такве информације које ће му у овој намери олакшати посао. Не потиче сваки конфликт у вези уговора из карактера уговарача, из њихових психичких особина. Девијације у овој сфери припадају корпусу социјалних девијација. Бавећи се овом темом Карбоније наводи Моренов социометријски метод мерења интерперсоналних привлачења и одбијања. Као такав би имао сврху само уколико се ради о идеалном случају склапања каквих уговора међу припадницима једне исте групе. Међутим, то је само идеал. На социологији права је да открије шири сплет друштвених околности које утичу на ову област правних послова, карактерне типове друштвених група и сложеност интеракција специфичних друштвених појава са врстама уговорних односа. Високоразвијена постиндустријска друштва поред осталог одликује и брзина у доношењу ефикасних одлука. У нашем случају, са ким и како склопити пословни уговор. Тим стручњака који би радио на пословима испитивања тржишта и могућих партнера, квалитета правне потпоре уговарања и сл. захтева ангажман и социолошке струке. Уговори између радника и послодаваца не могу само у правним нормама тражити сигурност и заштиту. Истраживање ових врста друштвених односа пружа драгоцене податке како законодавцу тако и актерима уговарања. Уговори у вези наслеђивања, кредита и тд. такође захтевају научна сазнања ове врсте.

СОЦИОЛОШКА ЕКСПЕРТИЗА У ПРАВНИМ СТВАРИМА

Да ли социологија може дати свој допринос ваљаности правног система, у смислу установљења оптималног поретка који одговара потребама модерног друштва као и особинама сваког друштва понаособ? Да би то била у стању, неопходно је испунити два елементарна услова: а) добро познавање својстава друштва, његове културно-историјске развојности, карактера политичког режима у погледу типа, стабилности, облика организације власти, нивоа развијености као и перспективе привредних кретања и сл; б) епистемолошке и методолошке оспособљености да конституише релевантна научна сазнања која је могуће успешно уградити у правни поредак. У разним правним стварима улога социологије у овом погледу је такође различита. Од ње се очекује да обавља функцију експертизе, интерпретације (тумачења), спољне и унутрашње законске аналитике и тд. Међутим, ипак се сви ови послови могу именовати својеврсном експертизом правих ствари у погледу анализе и тумачења интеракције многоструких друштвених чињеница и правних послова.

При решавању судских спорова судија се може обратити за помоћ стручњацима из разних области, како би поуздано (или што поузданије) утврдио чињенично стање те применио правне прописе на утврђено. Социолог би имао двоструки задатак. Један би се односио на примену социолошких метода (анкете, интервјуа, посматрања...) како би дошао до сазнања која су од важности за дати спор. На пример, колико се убистава деси при дејству алкохола и наркотика, како социјална средина утиче на појаву наркомааније и алкохолизма, каква је социо-демографска структура убица, да ли право помиловања садржи и друштвену оправданост, да ли затворска казна заиста делује вредносно позитивно на осуђенике и колики је број рецидива, зашто се они јављају и тд. Или при процесу развода, шта чинити са малолетном децом? Да ли супружници и остали чланови породице њу виде као место сталних или сукцесивних тензија и конфликта или увиђају заједничке интересе очувања породичне заједнице (макар они имали калкулантски карактер)? *Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*. Да ли ова правна матрица судске пресуде корелира са осталим друштвеним обрасцима и може се кориговати према њима или у свим социјалним околностима остаје правна константа?

Закони морају бити израз воље народа. Али, како је препознати? Ето посла социологу. Замислимо ситуацију корених дру-

штвених реформи. Оне засигурно подразумевају и правну. Да ли су грађани спремни за њих, да ли уопште знају шта оне значе, каква је њихова улога, шта добијају а чега би требали да се одрекну? Социологија би, стога, требала бити у стању да припреми терен оваквих реформи. (Безњук, 2008: 74-78) Као и да припомаже у ваљаној реализацији сложених друштвених промена.

Настајање социологије права примењеном науком је истински процес, процес који је не враћа почецима када су корифеји социолошке науке гајили идентична очекивања од ње. Прерастање посебних социологија у примењене подразумева методолошку развијеност и умешност инволвирања формианих, проверених и потврђених научних информација у јединствен научно-сазнајни систем. Потом, социологија је у обавези да поузданије открије принципе на којима друштво почива, функционише и развија се. Тада ће постати способнија да стечена знања примени у реалном, практичном животу. Такав је случај и са социологијом права. То што се очекује од ње исто се очекује и од политичке социологије, економске, педагошке и других социолошких дисциплина које непосредно кореспондирају са друштвеним животом, са оним искуственим које стварност друштва чини таквом каква она истински јесте.

Zoran S. Nikolic

SOME FEATURES OF THE METHODOLOGY, RESEARCH METHODS AND SOCIOLOGY OF LAW

Summary

Although it is not original, the method of the sociology of law has to, without a doubt, adjust itself to the characteristics of its subjects. The problems of the method of the sociology of law can be divided into two groups:

The importance and complexity of a legal field in the life of a society demand a higher degree of a methodical development that would be capable to stand up to the requests of legal norms;

Modern inclinations towards transforming the sociology of law into an applied science bring about wider cognitive possibilities of its method.

The sociology crisis in a scientific and cognitive sense is mainly caused by the crisis of its methodology. There are not many empirical researches of primary and secondary legal subjects. The reasons are

in the characteristics of a society, its human resources, and its methodology. Much of legal, political, financial, and social dispersion into a wider social plan asks for a specific approach in legal subject research. That should be an introduction into a cognitive width of this science, as well as the other ones, which the sociology of law would cover within its own system. On the other hand, national sociologies of law could limit themselves into their own societies. This could result in having many different individual national sociologies of law. In many countries where sociology is being researched very seriously, last few decades, there is a tendency to develop an interdisciplinary or a multidisciplinary sociology of law. This does not refer to a different approach, but an intension for this branch of sociology to have a scientific nature that would be based on the basic characteristic of the method of the sociology of law: global approach in a research of a specific subject. Today, there are intense intensions to find the way to transform the sociology of law into a specifically applied science. The sociology positioned in this manner would have an important application in legal areas, such as buyer/seller contact, criminal and violent acts, family law, as well as aid to lawmakers and judges.

Key words: methodology, method, the sociology of law, empirical research, scientific principals, cognitive goals

ЛИТЕРАТУРА

- Adler, Peter and Adler, Patricia, (1980), *Symbolic Interactionism*, Boston, Allin and Bacon
- Безњук, Димитриј К. (2008), „Методолошке и процедуралне особености социолошких истраживања јавног мњења (електората)“, *Српска политичка мисао*, Београд: 71-81.
- Boden, Deirde, (1990), *The world as it happens: ethnomethodology and coversation analysis*, New York, Columbia University Press
- Bourdieu, Pierre, (1987), *Choses dites*, Paris, Les Editions de Minuit
- Бранковић, Србобран, (2008), „Метод анализе садржаја“, *Српска политичка мисао*, 1-2, Београд: 53-69.
- Гадамер, Ханс-Георг, (2004), *Феноменолошки покрет*, Београд, Плато
- Giddens, Anthony, (1976), *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretive Sociologies*, New York, Basic Books
- Galtung, John, (1967), *Theory and Methods of Social Research*, New York, Press
- Gilli, Gian Antonio, (1974), *Kako se istražuje*, Zagreb, Školska knjiga
- Карбоније, Жан, (1992), *Социологија права*, Нови Сад, ИКЗС
- Лукић, Радомир, (1977), *Методологија права*, Београд, САНУ
- Maffesoli, Michel, (1985), *La connaissance ordinaire – precis de sociologie comprehensive*, Paris, Librairie des Meridiens

- Mayring, P. (2000) „Qualitative content analysis“, in *Forum: Qualitative Sozialforschung. Qualitative Social Research*, 1(2), <http://www.qualitative-research.net/fqstexte/2-00/2-00mayring-e.htm>, Jun
- Mills, Wright, (1970), *The Sociological Imagination*, Harmondsworth, Pelican Books
- Николић, Зоран, (2010), *Методологија научно-истраживачког рада*, Нови Сад, ФИМЕК
- Николић, Зоран, (2007), *Социологија са елементима социологије права*, Нови Сад, ФЕППС
- Николић, Зоран, (2008), *Увод у социологију права*, Источно Сарајево, ПФ
- Николић, Зоран, (2005), *Социологија*, Источно Сарајево, ПФ
- Новаковић, Александар, (2008), „Методологија критичког рационализма – да ли прихватање основних вредносних позиција подразумева ирационално оправдање?“, *Српска политичка мисао*, Београд: 35-51.
- Печујлић, Мирослав и Милић, Владимир, (1991), *Методологија друштвених наука*, Београд, Службени лист
- Пешић, Јелена, (2006), „Еманципаторна улога критичког мишљења“, *Српска политичка мисао*, 3-4, Београд: 9-32.
- Turner, Bryan S., (1996), *The Body and Society*, London, Sage
- Шешић, Богдан, (1982), *Основи методологије друштвених наука*, Београд, Научна књига

